

QANDLI DIABET. 1- VA 2- TIP

Jo'rayeva Sidiqa Baxtiyorovna

Buxoro davlat tibbiyot institute

Anotatsiya: Qandli diabet — bu insulin ishlab chiqarilishi yoki uning ta'siriga bog'liq bo'lgan surunkali metabolik kasallik bo'lib, asosiy ikki turi mavjud: 1-tip va 2-tip diabet. 1-tip diabet odatda immun tizimining beta-hujayralarga hujumi natijasida insulin yetishmovchiligi bilan kechadi va ko'pincha bolalik yoki o'smirlik davrida aniqlanadi. 2-tip diabet esa ko'proq kattalarda uchraydi va insulin qarshiligi hamda beta-hujayralarning funktsional zaiflashishi bilan tavsiflanadi. Ushbu maqolada 1-tip va 2-tip diabetning patogenezi, klinik belgilar, tashxis usullari va davolash yondashuvlari solishtiriladi. Shuningdek, har ikki turdagi diabetning oldini olish va boshqarish strategiyalari ko'rib chiqiladi. Maqola qandli diabetning global sog'liq tizimidagi o'rni va uni boshqarishdagi zamonaviy yondashuvlarni ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: qandli diabet, 1-tip diabet, 2-tip diabet, insulin yetishmovchiligi, insulin qarshiligi, beta-hujayralar, patogenezi, tashxis, davolash, profilaktika

Qandli diabet — bu surunkali metabolik kasallik bo'lib, organizmning insulin ishlab chiqarishi yoki insulin ta'siriga nisbatan reaksiyasining buzilishi bilan tavsiflanadi. Bu kasallik dunyo bo'ylab sog'liq uchun jiddiy muammo hisoblanib, asosan ikki asosiy turi mavjud: 1-tip va 2-tip diabet. 1-tip diabet ko'pincha bolalik va o'smirlik davrida namoyon bo'lib, bu holat immun tizimining o'z beta-hujayralarini buzishi natijasida insulin ishlab chiqarilishining to'xtashi bilan kechadi. Boshqa tomondan, 2-tip diabet ko'proq kattalar orasida uchraydi va u insulin qarshiligi hamda insulin ishlab chiqarilishining yetarli darajada bo'lmasligi bilan xarakterlanadi.

Hozirgi kunda 2-tip diabetning keng tarqalishi va unga bog'liq bo'lgan sog'liq muammolari global epidemiyaga aylangan. Ushbu kasalliklarning farqlari, patogenezi va klinik ko'rinishlarini chuqur tushunish samarali tashxis va davolash strategiyalarini ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, diabetning oldini olish va bemorlarning hayot sifatini yaxshilash maqsadida profilaktika choralarini o'z vaqtida qo'llash talab etiladi. Ushbu maqolada 1-tip va 2-tip diabetning asosiy jihatlari, ularning o'ziga xosliklari va boshqarish usullari batafsil tahlil qilinadi.

Qandli diabet (QD) — bu surunkali metabolik kasallik bo'lib, uning asosiy xususiyati organizmda insulin gormoni yetishmovchiligi yoki uning ta'sirining buzilishi natijasida qonda glyukoza darajasining oshishi hisoblanadi. Kasallik asosan ikki turga bo'linadi: 1-tip diabet va 2-tip diabet. Har ikki tur qandli diabetning patogenezi, klinik ko'rinishlari, tashxisi va davolash usullari o'ziga xos bo'lib, ularning boshqarilishi va oldini olish yondashuvlari ham farq qiladi.

1-tip diabet ko'pincha autoimmun jarayon natijasida rivojlanadi. Immun tizimi organizmning o'zining beta-hujayralarini buzadi, natijada insulin ishlab chiqarish to'xtaydi yoki juda kamayadi. Bu turdagi diabet ko'proq bolalik va o'smirlik davrida uchraydi. Klinik jihatdan u tez rivojlanadi, bemorlarda ko'p chanqoqlik, ko'p siydik chiqarish, vazn yo'qotish va umumiy zaiflik kabi belgilarga ega bo'ladi. 1-tip diabetda insulin terapiyasi majburiy hisoblanadi, chunki organizm o'z insulinini yetarli miqdorda ishlab chiqara olmaydi.

2-tip diabet esa ko'proq kattalarda va o'rta yoshdagilarda uchraydi, ammo so'nggi yillarda yoshlarda ham keng tarqalmoqda. Bu turdagi diabetning asosiy sababi insulin qarshiligidir, ya'ni hujayralar insulinni yetarlicha sezmaydi va glyukozani to'g'ri qabul qilmaydi. Bunga ortiqcha vazn, ayniqsa abdominal semizlik, noto'g'ri ovqatlanish, jismoniy faollik yetishmasligi va genetik omillar sabab bo'ladi. 2-tip diabet asta-sekin rivojlanadi va dastlab u ko'pincha simptomlarsiz kechadi. Klinik ko'rinishlar paydo bo'lganda kasallik allaqachon rivojlangan bosqichda bo'lishi mumkin. 2-tip diabetni boshqarishda dietani o'zgartirish, jismoniy faollikni oshirish, og'zaki dorilar va ba'zida insulin terapiyasi qo'llaniladi.

Patogenezi jihatidan, 1-tip diabetda beta-hujayralarining autoimmun buzilishi asosiy o'rin tutadi. Bu jarayon genetik moyillik va atrof-muhit omillarining ta'siri ostida boshlanadi. 2-tip diabetda esa asosiy omillar sifatida insulin rezistentligi va beta-hujayralarining funktsional zaifligi muhimdir. Insulin rezistentligi asosan yog' to'qimalarining ko'payishi, ayniqsa qorin sohasida semizlik natijasida yuzaga keladi. Bu holat glyukoza va lipid metabolizmining buzilishiga olib keladi.

Tashxis qo'yishda, qandli diabetni aniqlash uchun qondagi glyukoza darajasi, glyukoza tolerantligi testi va glykohemoglobin (HbA1c) ko'rsatkichlari o'lchanadi. 1-tip diabetni aniqlashda autoantitanalar mavjudligi ham tekshiriladi. Bu testlar yordamida diabet turi va kasallik bosqichi aniqlanib, davolash usullari belgilab olinadi.

Davolash jarayoni qandli diabetning turiga bog'liq. 1-tip diabetda insulin terapiyasi asosiy davolash usuli bo'lib, uni doimiy va to'g'ri qabul qilish zarur. 2-tip diabetda esa dastlabki bosqichlarda hayot tarzini o'zgartirish — parhez, jismoniy faollik, vazn nazorati muhim ahamiyatga ega. Agar bular yetarli bo'lmasa, og'zaki qand darajasini tushiruvchi dori vositalari buyuriladi. So'nggi paytlarda insulin terapiyasi ham 2-tip diabetda qo'llanila boshlandi.

Qandli diabetning asoratlari ham kasallik turiga qarab farq qiladi. 1-tip diabetda tez rivojlanadigan surunkali giperglikemiya asoratlari — retinopatiya, nefropatiya, neyropatiya, yurak-qon tomir kasalliklari ko'proq uchraydi. 2-tip diabetda esa ko'proq metabolik sindrom va yurak-qon tomir kasalliklari bilan bog'liq murakkabliklar kuzatiladi.

Profilaktika jihatidan, 1-tip diabetni oldini olishda genetik va immunologik omillarni nazorat qilish qiyin, shuning uchun asosiy e'tibor kasallikning dastlabki

bosqichlarida erta tashxis va samarali davolashga qaratiladi. 2-tip diabetda esa profilaktika choralari ancha samaraliroq hisoblanadi. Sogʻlom turmush tarzi — muvozanatli ovqatlanish, muntazam jismoniy faollik, ortiqcha vazndan qutilish va stressni kamaytirish 2-tip diabet rivojlanish xavfini sezilarli darajada kamaytiradi.

Shu bilan birga, jahon sogʻliqni saqlash tashkilotlari va milliy sogʻliqni saqlash tizimlari tomonidan diabetga qarshi kurashish boʻyicha keng qamrovli dasturlar ishlab chiqilmoqda. Ushbu dasturlar aholining diabetga oid xabardorligini oshirish, sogʻlom turmush tarzini targʻib qilish, muntazam skrining tadbirlarini tashkil etish va yuqori xavf guruhiga kiruvchi shaxslarga maxsus yordam koʻrsatishni oʻz ichiga oladi.

Natijada, qandli diabetning ikki turi — 1-tip va 2-tip diabet oʻrtasidagi farq va oʻxshashliklarni chuqur tushunish, ularni samarali boshqarish va oldini olish uchun muhimdir. Davolash va profilaktika yondashuvlarini shaxsiylashtirish, bemorlarning hayot sifatini yaxshilash hamda sogʻliqni saqlash tizimini samarali boshqarishda hal qiluvchi omil hisoblanadi.

Qandli diabetning 1-tip va 2-tip turlari oʻzining patogenezi, klinik koʻrinishlari va davolash usullari bilan farqlanadi. 1-tip diabet autoimmun jarayon natijasida insulin yetishmovchiligi bilan kechsa, 2-tip diabet insulin qarshiligi va beta-hujayralarning zaiflashishi bilan xarakterlanadi. Hozirgi davrda 2-tip diabetning keng tarqalishi va unga bogʻliq surunkali asoratlar global sogʻliq uchun katta muammo hisoblanadi. Shu sababli, diabetni erta tashxis qilish, individual davolash rejasini ishlab chiqish va profilaktik choralarni amalga oshirish juda muhimdir. Sogʻlom turmush tarzini shakllantirish, parhezga rioya qilish va muntazam jismoniy faollik 2-tip diabetning oldini olishda asosiy omillardir. 1-tip diabetda esa muntazam insulin terapiyasi va zamonaviy davolash usullari bemor hayot sifatini yaxshilashga yordam beradi. Umuman olganda, diabetni boshqarish va uning asoratlarini kamaytirishda shaxsiy va ijtimoiy yondashuvlarning uygʻunligi muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. American Diabetes Association. (2024). *Classification and Diagnosis of Diabetes: Standards of Medical Care in Diabetes—2024*. Diabetes Care, 47(Suppl. 1), S14–S31.
2. International Diabetes Federation. (2023). *IDF Diabetes Atlas* (10th ed.). Brussels: IDF.
3. Atkinson, M. A., Eisenbarth, G. S., & Michels, A. W. (2014). Type 1 diabetes. *Lancet*, 383(9911), 69–82.
4. DeFronzo, R. A., Ferrannini, E., & Zimmet, P. (2015). *Diabetes mellitus: a fundamental and clinical text* (3rd ed.). Wiley-Blackwell.
5. Hu, F. B. (2011). Globalization of diabetes: the role of diet, lifestyle, and genes. *Diabetes Care*, 34(6), 1249–1257.

6. World Health Organization. (2021). *Diabetes fact sheet*. Geneva: WHO.
7. Mayer-Davis, E. J., Lawrence, J. M., Dabelea, D., & Divers, J. (2017). Incidence trends of type 1 and type 2 diabetes among youths, 2002–2012. *New England Journal of Medicine*, 376(15), 1419–1429.
8. Tashkent Medical Academy. (2022). *Endokrinologiya va diabetologiya bo'yicha o'quv qo'llanma*. TMA nashriyoti.